

Костогриз Ярослав Олегович, кандидат юридичних наук, перший заступник керівника Солом'янської окружної прокуратури міста Києва
ORCID ID: 0000-0002-1894-0952

СУЧАСНІ ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ПОГЛЯДИ НА КОРУПЦІЮ

MODERN THEORETICAL AND LEGAL VIEWS ON CORRUPTION

Анотація. У статті розглядаються новітні концепції та підходи до вивчення корупції, яка є однією з найбільших загроз стабільності та розвитку сучасних держав. Корупція як явище, що пронизує різні сфери суспільного життя, потребує багатогранного аналізу, що враховує її економічні, політичні та соціальні аспекти. Акцентовано увагу на транснаціональних аспектах корупції, що є наслідком глобалізаційних процесів і розвитку міжнародних фінансових ринків.

Одним із ключових аспектів розгляду є поняття «транснаціональна корупція», що охоплює корупційні дії, які здійснюються за межами національних кордонів і залучають міжнародні фінансові структури. Проаналізовано роль офшорних зон та складних фінансових схем у приховуванні корупційних доходів. Особливу увагу приділено ролі професійних посередників: юристів, бухгалтерів та банків у сприянні корупційним діям через створення та обслуговування офшорних компаній.

Стаття також досліджує концепцію захоплення держави, яка описує систематичну політичну корупцію, коли приватні інтереси значно впливають на формування державної політики. Це явище особливо характерне для посткомуністичних країн, але зустрічається і в інших регіонах світу. Автор аналізує, як захоплення держави підриває демократичні інститути, поглиблює нерівність та перешкоджає соціально-економічному розвитку.

Розглянуто соціальні аспекти корупції, зокрема її вплив на різні групи населення. Показано, що корупція може поглиблювати соціальну нерівність, особливо стосовно жінок та меншин, які найчастіше стикаються з корупційним тиском та вимаганням хабарів. Це підкреслює необхідність розроблення спеціалізованих антикорупційних стратегій, спрямованих на захист найбільш уразливих груп суспільства.

Значну увагу приділено інноваціям у методах дослідження корупції. Використання новітніх технологій, таких як штучний інтелект та великі дані, дає змогу більш ефективно виявляти та аналізувати корупційні ризики. Це створює нові можливості для підвищення прозорості та підзвітності як у державному, так і в приватному секторі.

Ключові слова: корупція, антикорупційна стратегія, «захоплення держави», «транснаціональна корупція», соціально-економічний розвиток, трудові відносини, цифровізація, інновації.

Abstract. The article examines the latest approaches and concepts to the study of corruption, which is one of the greatest threats to the stability and development of modern states. Corruption, as a phenomenon that permeates various spheres of public life, requires a multifaceted analysis that takes into account its economic, political and social aspects. The article focuses on the transnational aspects of corruption, which is a consequence of globalization processes and the development of international financial markets.

One of the key aspects of the consideration is the concept of «transnational corruption», which covers corrupt practices that are carried out beyond national borders and involve international financial institutions. The author analyzes the role of offshore zones and complex financial schemes in concealing the proceeds of corruption. Particular attention is paid to the role of professional intermediaries – lawyers, accountants and banks – in facilitating corrupt practices through the establishment and maintenance of offshore companies.

The article also explores the concept of state capture, which describes systematic political corruption when private interests have a significant impact on public policy making. This phenomenon is particularly characteristic of post-communist countries, but is also found in other regions of the world. The author analyzes how state capture undermines democratic institutions, deepens inequality, and impedes socio-economic development.

The article discusses the social aspects of corruption, in particular its impact on different groups of the population. It is shown that corruption can deepen social inequality, especially in relation to women and minorities, who are more likely to face corrupt pressure and bribery. This emphasizes the need to develop specialized anti-corruption strategies aimed at protecting the most vulnerable groups in society.

Considerable attention is paid to innovations in corruption research methods. The use of the latest technologies, such as artificial intelligence and big data, allows for more efficient identification and analysis of corruption risks. This creates new opportunities to increase transparency and accountability in both the public and private sectors.

Key words: corruption, anti-corruption strategy, «state capture», «transnational corruption», socio-economic development, labor relations, digitalization, innovation.

Корупція є складним та багатогранним феноменом, який впливає на політичну, економічну та соціальну сфери суспільства. У сучасному світі дослідження корупції набуло нового виміру завдяки різним підходам та теоріям, які намагаються пояснити її причини, механізми та наслідки. Однією з ключових тем у сучасних дослідженнях корупції є аналіз її транснаціональних аспектів, що пов'язані з глобалізацією та розвитком фінансових ринків.

Корупція широко розумілася (і досі розуміється) як перешкода для економічного розвитку, тому антикорупційні заходи стали стандартним елементом програм розвитку. Традиційні антикорупційні підходи часто надавали пріоритет криміналізації, правоохоронній діяльності та каральним санкціям через правові та технічні реформи. Ці зусилля спрямовані на забезпечення заборони корупційної поведінки, підвищення ймовірності її виявлення та збільшення витрат, пов'язаних із покаранням за корупцію [1].

Варто підкреслити, що сьогодні кількість науковців та організацій, які пишуть про корупцію, значно зросла. Якщо в минулому серед тих, хто вивчав корупцію, переважали економісти, то зараз це явище досліджують представники найрізноманітніших дисциплін, включаючи політологію, історію, поведінкову економіку, психологію, політичну економію, кримінологію, соціологію та антропологію. Багато ідей і концепцій, що походять із цих галузей знань, мають безпосередній вплив на політиків і практиків у сфері розвитку. Широке розуміння рушійних сил, моделей і форм корупції також вийшло за рамки чітких моделей раціональних суб'єктів, які лежали в основі більшості ранніх наукових

досліджень у цій сфері. Хоча розрахунок індивідуальних витрат і вигод усе ще часто розглядається як основний, усе частіше контекстуальні і нематеріальні чинники, такі як соціальні відносини, вважаються важливими рушіями корупційної поведінки [2].

На макрорівні корупція більше розглядається не лише в межах національної держави, а й як частина глобалізованої фінансової системи, яка дає змогу корупційним грошовим потокам легко перетинати кордони. Колективний досвід кількох десятиліть антикорупційних інтервенцій застерігає реформаторів від необхідності реагувати на вимоги кожного місцевого контексту, а не просто намагатися пересадити інституційні моделі з низькокорупційного середовища у висококорупційне. Цей відхід від підходів «згори донизу» також відображається на вимірюванні корупції, оскільки науковці шукають непрямі індикатори та субнаціональні або галузеві дані для більш детального вимірювання корупції [3].

Дедалі більшого значення набувають новітні технології, такі як використання штучного інтелекту для виявлення «червоних прапорців», що можуть свідчити про відмивання грошей, і цифровізація державних послуг для підвищення прозорості та підзвітності держави. Незважаючи на ці досягнення, все ще існує багато сфер, у яких докази корупції і відповідні засоби боротьби з нею оскаржуються різними науковими школами [1].

Традиційно дослідження корупції, яка розглядається як зловживання владою (або, вужче, державною посадою) з метою отримання особистої вигоди, обмежувалося поведінкою у межах національних кордонів. Тому не дивно, що домінуючий підхід до боротьби з корупцією, закріплений у Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції, зосереджувався на національному кримінальному та адміністративному праві. Однак в останні десятиліття зростає інтерес до концепції транснаціональної корупції, яка стосується транскордонних форм корупції, що стали можливими завдяки глобалізованій фінансовій системі. Хейвуд [4], наприклад, доводить, що традиційне розуміння корупції, яке зосереджувалося на окремих державах, слугувало інтересам країн із високим рівнем доходу, які, як правило, демонструють високі показники в глобальних індексах, що порівнюють країни за рівнем поширення корупції.

Ключову роль у транскордонних потоках таких «брудних грошей» відіграють так звані професійні посередники: юристи, нотаріуси, бухгалтери та початальники корпоративних послуг. Ці посередники часто працюють у фінансових центрах, податкових гаванях і секретних юрисдикціях, а улюбленою технікою є використання підставних компаній для приховування справжнього бенефіціарного власника неправомірно отриманих прибутків. Роль фінансового сектору та сфери послуг у сприянні транснаціональній корупції останніми роками посідає чільне місце в дослідницькому порядку денному. Завдяки викривачам та журналістам-розслідувачам поступово стає зрозумілим масштаб зловживань у

глобальній фінансовій системі. Наприклад, у 2016 р. Панамський архів викрив глобальну мережу з понад 200 тис офшорних компаній (переважно підставних), пов'язаних з юридичною фірмою Mossack Fonseca [5]. Хоча це не перший скандал навколо використання підставних компаній для відмивання грошей, він став найбільшим і, можливо, найгучнішим у новітній історії.

Такі зарубіжні вчені, як Кулі та Шарман, зробили вагомий внесок у «новий, більш перехідний, мережевий погляд на корупцію». Вони застосовують цей підхід у свідомій опозиції до традиційного погляду на корупцію, який вони характеризують як такий, що зображує корупцію як «прямі, неопосередковані перекази між хабародавцями та хабароодержувачами, непропорційно велику проблему країн, що розвиваються, і як таку, що обмежується національними одиницями». На протипагу цьому аналіз Кулі та Шармана [6] того, як транснаціональні мережі сприяють корупції, висуває на перший план професійних посередників у великих фінансових центрах і зосереджується на їхній ролі в наданні допомоги іноземним високопосадовцям у переміщенні незаконних фінансів, придбанні власності та забезпеченні прав на проживання і громадянство.

Ще однією важливою темою є концепція захоплення держави, яка описує системну політичну корупцію, коли приватні інтереси значною мірою впливають на формування та реалізацію державної політики. Ця концепція була вперше застосована для опису посткомуністичних країн, але згодом була поширена на інші регіони світу. Вона допомагає зрозуміти, як корупція може підривати демократичні інститути та поглиблювати нерівність у суспільстві.

Так, термін «захоплення держави» вперше був використаний для опису моделей системної політичної корупції, що спостерігалися в перше десятиліття посткомуністичного переходу до демократії у Східній Європі [7]. Лібералізація і приватизація в той час дали змогу політикам і бюрократам максимізувати свої приватні інтереси, а потужні фірми змогли захопити й вступити в змову з державними чиновниками для отримання ренти, що призвело до появи терміна «захоплення держави». В останні 10–15 років це поняття використовується для опису набагато ширшого кола країн, включаючи ті, які колись уважалися стійкими демократіями. Коли захоплення держави відбувається в демократичних країнах, це називається «демократичним відступом». У цьому контексті науковий доробок Фазекаса і Тота [8] про захоплення держави на основі аналізу даних про державні закупівлі є особливо інноваційним і вартим уваги. Аналізуючи дані про закупівлі в Угорщині за період із 2009 по 2012 р., автори виявили чітку мережеву структуру, у якій тісно пов'язані корумповані суб'єкти групуються навколо окремих частин держави. Згідно з даними, захоплення держави є усталеною щоденною практикою приблизно у 60% організацій державного сектору в Угорщині.

Необхідно зауважити, що дедалі чіткіше проводиться концептуальне розмежування між захопленням політики, корпоративним захопленням та

захопленням регуляторних органів. ОЕСР визначає захоплення політики як «процес послідовного або неодноразового спрямування рішень у сфері державної політики від суспільних інтересів до інтересів конкретного інтересу або групи» [9]. Слід зазначити, що захоплення політики передбачає захоплення процесу вироблення політики, але при цьому не вказується, хто саме його здійснює. Своєю чергою, корпоративне захоплення стосується великої компанії або групи компаній, але залишає відкритим питання, що саме захоплено. А регуляторне захоплення означає, що регуляторний процес захоплений групою (яка призначена для регулювання) і може бути результатом обертових дверей [5].

Девід-Барретт [7] припускає, що захоплення держави відбувається за допомогою конкретних механізмів у трьох напрямках: вплив на формування законодавства і політики; вплив на реалізацію політики; виведення з ладу інститутів підзвітності. Як приклад процесу:

1) незалежність і спроможність інститутів підзвітності, таких як вищі органи фінансового контролю, є мішенню для корумпованих суб'єктів, вбудованих у державу, щоб підірвати здатність цих інститутів притягувати владу до відповідальності;

2) це досягається за допомогою таких стратегій, як призначення політичних союзників на посади суддів, скорочення бюджету вищих органів фінансового контролю та звільнення прокурорів чи генеральних прокурорів, які кидають виклик чинній еліті;

3) це призводить до послаблення верховенства права через політизацію судових рішень, відволікання прокурорів від переслідування правопорушень і зниження здатності аудиторських установ виявляти порушення [7].

Важливо зазначити, що захоплення держави загалом поглиблює нерівність у державі, формуючи законотворчість та реалізацію політики на користь тих, хто займає найвпливовіші посади. Воно нейтралізує інституції та організації, які покликані стримувати цю владу та виступати голосом менш впливових груп у суспільстві. У довгостроковій перспективі захоплення держави також призводить до «відтоку мізків» і відокремлення еліт від суспільства, що змушує їх жити цілком окремим життям від звичайних людей [10].

Девід-Барретт [7] також підкреслює, як захоплення держави посилює стратифікацію у суспільстві, оскільки групи загарбників надають переваги чітко визначеній групі союзників, часто відповідно до ідентичності, пов'язаної з родом, племенем, етнічною чи регіональною приналежністю.

Інший підхід до розуміння захоплення держави запропонувала Жанін Ведель, яка описує те, що вона називає «тіньовою елітою», котра поєднує офіційні та приватні інтереси, часто не порушуючи закон. За її словами, ця «нова порода влади» користується величезним впливом, щоб спотворювати державну політику [11]. Оскільки дедалі більше державних функцій виконується поза

урядом: у консалтингових фірмах, аналітичних центрах і залах засідань корпоративних рад, з'являються широкі можливості для глибоко антидемократичних форм прийняття рішень, які ставлять на перше місце вузьке коло приватних інтересів.

Сучасні дослідження також звертають увагу на дискримінаційні аспекти корупції, яка може поглиблювати існуючі соціальні нерівності. Наприклад, жінки та меншини часто стикаються з більш високими ризиками корупційного тиску та вимагання хабарів. Це призводить до того, що корупція має різні наслідки для різних груп населення, посилюючи соціальну несправедливість.

Значний внесок у розуміння корупції роблять інновації у методах її вимірювання та дослідження. Використання нових технологій, таких як штучний інтелект, дає змогу ефективніше виявляти та аналізувати корупційні ризики. Це створює нові можливості для боротьби з корупцією, покращуючи прозорість та підзвітність у державному та приватному секторах.

Перелік використаних джерел:

1. Трепак В. М. Теоретико-прикладні проблеми запобігання та протидії корупції в Україні : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2020. 481 с.
2. Гвоздецький В. Г. Організаційно-правові засади запобігання і протидії корупції в Україні : монографія. Київ : Леся, 2011. 592 с.
3. Mungiu-Pippidi, A. et al. 2011. Contextual choices in fighting corruption: Lessons learned. Norad.
4. Heywood, P. M. 2016. Rethinking corruption: Hocus pocus, locus and focus. Slavonic and East European Review.
5. International Consortium of Investigative Journalists (ICIJ). No date. Offshore Leaks Database.
6. Cooley, A. and Sharman, J. C. 2017. Transnational corruption and the globalized individual. Perspectives on Politics.
7. David-Barret, E. 2023. State capture and development: a conceptual framework. Journal of International Relations and Development.
8. Fazekas, M. and Tóth, I., J. 2016. From corruption to state capture: A new analytical framework with empirical applications from Hungary. Political Research Quarterly.
9. OECD 2017. Preventing policy capture: Integrity in public decision making. OECD Governance Reviews.
10. Невмержицький Є. В. Корупція в Україні: причини, наслідки, механізми протидії : монографія. Київ : КНТ, 2008. 368 с.
11. Wedel, J. R. 2011. Beyond conflict of interest: shadow elites and the challenge to democracy and the free market. Polish Sociological Review.

References:

1. Trepak V. M. (2020). Teoretyko-prykladni problemy zapobihannia ta protydii koruptsii v Ukraini : dys. na zdobut. nauk. stupenia dokt. yuryd. nauk : 12.00.08 [Theoretical and applied problems of preventing and countering corruption in Ukraine: dissertation for obtaining the scientific degree of Doctor of Legal Sciences: 12.00.08] L. 481 p. [in Ukrainian]

2. Hvozdet'skyi V. H. (2011). Orhanizatsiino-pravovi zasady zapobihannia i protydii koruptsii v Ukraini : monohrafiia [Organizational and legal principles of preventing and countering corruption in Ukraine: monograph]. K. : MP «Lesia». 2011. 592 p. [in Ukrainian]
3. Mungiu-Pippidi, A. et al. (2011). Contextual choices in fighting corruption: Lessons learned. Norad.
4. Heywood, P. M. (2016). Rethinking corruption: Hocus pocus, locus and focus. Slavonic and East European Review.
5. International Consortium of Investigative Journalists (ICIJ). (No date). Offshore Leaks Database.
6. Cooley, A. and Sharman, J. C. (2017). Transnational corruption and the globalized individual. Perspectives on Politics.
7. David-Barret, E. (2023). State capture and development: a conceptual framework. Journal of International Relations and Development.
8. Fazekas, M. and Tóth, I., J. (2016). From corruption to state capture: A new analytical framework with empirical applications from Hungary. Political Research Quarterly.
9. OECD (2017). Preventing policy capture: Integrity in public decision making. OECD Governance Reviews.
10. Nevmerzhytskyi Ye. V. (2008). Koruptsiia v Ukraini: prychny, naslidky, mekhanizmy protydii: monohrafiia [Corruption in Ukraine: causes, consequences, countermeasures: monograph]. K.: KNT. 368 p. [in Ukrainian]
11. Wedel, J. R. (2011). Beyond conflict of interest: shadow elites and the challenge to democracy and the free market. Polish Sociological Review.

